

Jačanje sistema socijalne zaštite i inkluzije djece u BiH
Јачање система социјалне заштите и инклузије дјеце у БиХ

IZVJEŠTAJ NVO-a O MONITORINGU PRAVA DJETETA NA LOKALNOM NIVOU

MINISTARSTVO CIVILNIH POSLOVA BOSNE I HERCEGOVINE • MINISTARSTVO ZA LJUDSKA PRAVA I IZBJEGLICE BOSNE I HERCEGOVINE • DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE BOSNE I HERCEGOVINE
MINISTARSTVO RADA I SOCIJALNE POLITIKE FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE • MINISTARSTVO ZDRAVLJA I SOCIJALNE ZAŠTITE REPUBLIKE SRPSKE • VLADA BRČKO DISTRIKTA
МИНИСТАРСТВО ЦИВИЛНИХ ПОСЛОВА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ • МИНИСТАРСТВО ЗА ЉУДСКА ПРАВА И ИЗБЈЕГЛИЦЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ • ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
МИНИСТАРСТВО РАДА И СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ • МИНИСТАРСТВО ЗДРАВЉА И СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ • ВЛАДА БРЧКО ДИСТРИКТА

PROJEKAT FINANSIRA

IZVJEŠTAJ NVO-a O MONITORINGU PRAVA DJETETA NA LOKALNOM NIVOU

„Ono što sam primijetila analizirajući stare izvještaje sa sadašnjom situacijom jeste da situacija u Varešu svakim danom postaje sve gora i gora, i to u smislu nepostojanja bilo kakvih preventivnih programa ili adekvatnih sadržaja za djecu i mlade. Siromaštvo u svim segmentima je sve prisutnije. Međutim, mnogo toga može se učiniti i bez puno novca.“

1. UVOD

Ovaj izvještaj je rezultat tromjesečnog monitoringa prava djeteta u 20 opština/općina u Bosni i Hercegovini i realiziran je u okviru projekata *Poboljšanje socijalne zaštite i inkluzivnih sistema za djecu u BiH* i *Društveno mapiranje i monitoring dječijih prava*. Rezultati dobijeni monitoringom dječijih prava u ovih 20 opština/općina mogu predstavljati sliku stanja dječijih prava u čitavoj Bosni i Hercegovini, jer se kod njihovog izbora vodilo računa o teritorijalnoj raspoređenosti, nivou ekonomskog razvoja, društvenim odnosima, različitim nivoima organizacije vlasti i sl. Ovaj izvještaj je svojevrstan nezavistan izvještaj iz sjene, jer su ga radile nevladine organizacije. Slika o pravima djeteta dobijena na osnovu podataka ovih organizacija podudara se sa rezultatima monitoringa prava djeteta na nivou čitave zemlje, a koju rade NVO-e „Zdravo da ste“ iz Banjaluke i „Naša djeca“ iz Sarajeva (uz podršku neformalne mreže nevladinih organizacija koje rade sa djecom u BiH). Međutim, monitoring na lokalnom nivou omogućava da se dobiju podaci specifični za određenu lokalnu zajednicu, koje lokalne vlasti, institucije i organizacije mogu koristiti za izradu razvojnih dokumenata u oblasti dječijih prava na lokalnom nivou.

1.2 Uključeni gradovi i organizacije

U monitoring prava djeteta na lokalnom nivou uključeno je dvadeset nevladinih organizacija iz dvadeset opština/općina BiH:

Opština/općina	Nevladina organizacija
Livno	„Centar mladih“
Kotor Varoš	„Centar mladih“
Novi Travnik	„Galerija“
Bileća	„Vedar osmijeh“
Laktaši	„Omladinski centar“
Sanski Most	„Dijakom“
Novi Grad	„Lira“
Višegrad	„Most“
Stolac	„Orhideja“
Sarajevo, Opština Novi Grad	„Budimo aktivni“

Banja Luka	URMNL
Bijeljina	Otaharin
Bugojno	„Šaht
Vareš	„Labor omnia sund“
Gradiška	„ Eduka“
Istočno Novo Sarajevo	„Vratite nam osmijeh“
Prijedor	„Svjetionik“
Srebrenica	„Amika-prijateljice
Teslić	„Futura.“
Trebinje	„ Sunce nam je zajedničko“

1.3 Primijenjena metodologija

Nevladine organizacije iz gradova koji su uključeni u projekte su prošle godine stekle petomjesečno iskustvo u praćenju stanja prava djeteta u svojim lokalnim zajednicama. Ovoj aktivnosti je prethodio trening kroz koji su dobili osnovna znanja i informacije za uključivanje u proces monitoringa, a isti je podrazumijevao: upoznavanje sa priručnikom *Monitoring prava djeteta u zajednici* (koji je urađen u ove svrhe), učešće djece u monitoringu prava djeteta u lokalnoj zajednici, etička pitanja u vezi sa zaštitom djeteta u procesu participacije i politikom zaštite djece, socijalne isključenosti i siromaštvo, DevInfo metodologiju prikupljanja podataka o djeci i povezivanju NVO monitoringa sa opštinskom/općinskom bazom podataka.

1.4 Način prikupljanja podataka

Sve organizacije su radile monitoring prema indikatorima UN Komiteta za prava djeteta. Praksa je pokazala da se većina organizacija koncentrirala na ona prava djeteta koja su komplementarna njihovoj misiji. Najviše podataka je dobijeno iz intervjua sa odgovornim osobama iz relevantnih institucija, zatim kroz fokus grupe sa predstavnicima (posebno osjetljivih grupa djece ili njihovih roditelja), iz upitnika, posjetom zvaničnim institucijama i praćenjem medija.

U svim lokalnim zajednicama su obavljani razgovori sa predstavnicima centara za socijalni rad, predstavnicima opštinskih/općinskih službi za društvene djelatnosti, predstavnicima osnovnih i srednjih škola, domova zdravlja, timovima DevInfo, predstavnicima drugih nevladinih organizacija i medija. U nekim mjestima intervjuirani su predstavnici vrtića, predstavnici savjeta mladih, matičnih ureda, centara za mentalno zdravlje, centara javne bezbjednosti i sl. Nedostatak relevantnih statističkih podataka i neujednačenost indikatora statističkih agencija sa indikatorima UN Komiteta za prava djeteta, te nedostatak baze podataka o djeci na lokalnom nivou, predstavljao je problem u procesu monitoringa. Mnogi podaci o djeci, koje vode institucije, nisu razvrstani ni sistematizirani, tako da je bilo teško doći do tačnih pokazatelja. Problem je i što mnogi takvi podaci nisu razvrstani do 18, već do 19 godina.

U prikupljanju podataka neke organizacije su koristile zvanične web stranice vlada i njihovih ministarstava i institucija.

Pojedine nevladine organizacije imaju bolju bazu podataka o svojim korisnicima nego nadležne institucije. To se prvenstveno odnosi na udruženja roditelja djece sa posebnim potrebama.

Osnovni problem u vezi sa prikupljanjem podataka o djeci, proizilazi iz činjenice da ne postoji objedinjena baza podataka o djeci ni na lokalnom, ni na višim nivoima vlasti. Opštine/općine imaju mogućnost da kroz uspostavljanje DevInfo baze podataka za djecu riješe ovaj problem.

1.5 Povezanost sa DevInfo timovima

Prikupljanje podataka po sistemu DevInfo realizira se od 2007./2008. Godine, i to u deset opština/općina u BiH, a od prošle godine u još 11 novih. Pri opštinama/općinama su formirani timovi koji su educirani za prikupljanje podataka u vezi sa djecom (a prema utvrđenim indikatorima). Podaci se prikupljaju iz svih relevantnih institucija koje rade sa djecom. Cilj ovih aktivnosti je da se stvori jedinstvena baza podataka na nivou lokalne zajednice i da se uspostavi saradnja između opštine/općine i institucija koje rade sa djecom.

Prema saznanjima nevladinih organizacija u pojedinim zajednicama, podaci kojim raspolažu DevInfo timovi su nepotpuni i zastarjeli (Vareš). DevInfo tim u Prijedoru nije aktivan, a DevInfo baza nije ažurirana. DevInfo tim ne funkcioniše ni u Bugojnu. Istina, formalno postoje, ali ne prikupljaju podatke, tako da baza nije ažurirana. DevInfo tim ne radi ni u Trebinju već dvije godine, ni u Gradišci.

U Kotor Varošu DevInfo tim uspješno radi i baza podataka se ažurira.

2. STANJE PRAVA DJECE U OPŠTINAMA/OPĆINAMA

Osnovni zaključak monitoringa prava djeteta u 20 lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini je da su i dalje veoma različite mogućnosti za ostvarenje prava djece. Svi gradovi u kojima se radio monitoring prava djeteta imaju različite i ekonomske i institucionalne kapacitete za ostvarenje prava djeteta. U većim i razvijenijim gradovima, kao što su Sarajevo (opština Novi Grad), Banjaluka, Bijeljina, Trebinje i Prijedor, postoje brojne prosvjetne, zdravstvene i kulturne institucije, te brojne nevladine organizacije, udruženja, sportska i kulturno-umjetnička društva i slično. U ovim gradovima postoje i sportski tereni, parkovi i drugi sadržaji za djecu. U ostalim gradovima ti sadržaji su mnogo skromniji ili uopšte ne postoje. Prirodno je da su uslovi života i kvalitet života različiti od sredine do sredine, ali je neprirodno da ostvarivanje osnovnih prava djeteta zavisi od mjesta njegovog rođenja ili boravka. Naime, „osnovni paket prava“, kao što je pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na obrazovanje..., bi morao biti zagarantiran svakom djetetu, nezavisno od toga da li dijete živi u Stocu, Banjaluci ili Sanskom Mostu. Razlika u nivou prava koja djeca ostvaruju posebno je izražena u FBiH, jer se većina prava ostvaruje na nivou kantona i direktno je uslovljena ekonomskim resursima kantona. Tako se, na

primjer, dešava da djeca jednog kantona uopšte ne ostvaruju pravo na dječiji dodatak, dok se u ostalim dijelovima iznosi razlikuju od kantona do kantona. U Republici Srpskoj sva djeca koja ispunjavaju kriterije primaju isti iznos, bez obzira u kojoj opštini/općini žive. Taj iznos je vrlo mali, ali je za sve isti.

2.1 Budžeti za djecu

Kao i do sada, nijedna od 20 opština/općina ne posjeduje posebno definiran i usvojen budžet za djecu. Mogu se izdvojiti svi troškovi koji se izdvajaju za zadovoljenje dječijih potreba, ali je tako dobijen podatak nepouzdan.

U Sarajevu, Opština/Općina Novi Grad, budžet za djecu u 2010. godini je 43.483.684,00 KM, što je za 2.480.408.00 KM više od budžeta za prethodnu godinu. U ovu sumu uračunata su i sredstva koja se izdvajaju na nivou Federacije BiH, Kantona Sarajevo, Grada Sarajeva i Opštine/Općine. Izdvajanja Općine su 3.210.000,00, što je oko 9-9,5% ukupnog budžeta Opštine/Općine.

U opštini/općini Prijedor ne postoji poseban budžet za djecu, ali se na osnovu analize opštinskog/općinskog budžeta mogu izdvojiti sljedeće stavke koje su usmjerene na ostvarenje prava djeteta:

Program komunalne potrošnje i infrastrukture	
-sufinansiranje prevoza učenika na opštinskim/općinskim linijama	15 000,00 KM
Obrazovanje i vaspitanje	
-troškovi ishrane djece u specijalnoj školi „Đorđe Natošević“	20 700,00 KM
-prevoz đaka specijalne škole	32 000,00 KM
-sredstva za takmičenje učenika	14 000,00 KM
Sredstva za finansiranje saveza, udruženja i ostalih NVO-a	
-omladina i pitanja mladih	70 000,00 KM
-sredstva za djecu sa posebnim potrebama	1 000,00 KM
Centar za socijalni rad	
-jednokratne pomoći i drugi vidovi socijalne zaštite (koje koriste i djeca)	35 000,00 KM
-pomoć djeci bez roditeljskog staranja	10 000,00 KM
-smještaj u drugu porodicu	100 000,00 KM
-zdravstvena zaštita socijalno ugroženih	60 000,00 KM
-sredstva za udžbenike učenicima po kriterijumima CSR	10 000,00 KM
-sredstva za sufinansiranje prevoza učenika (socijalna grupa)	5 000,00 KM
Sredstva za socijalnu zaštitu	
-prevoz đaka oštećenog sluha B. Luka	16 000,00 KM
-jednokratne pomoći socijalno ugroženim (između ostalih i za djecu i mlade)	50 000,00 KM

2.2 Akcioni planovi za djecu

U svim gradovima gdje se realizira projekat „Socijalna zaštita i inkluzija djece u Bosni i Hercegovini“ (SPIS) u decembru 2009. godine izrađeni su Akcioni planovi socijalnog uključivanja u sistem dječije zaštite 2010.-2011. godina.

U Višegradu su, na primjer, za realizaciju „Akcionog plana socijalnog uključivanja u sistem dječije zaštite, u opštini Višegrad, za 2010.–2011. godinu planirana sljedeća sredstva:

- preko JU CSR.....214 200,00 KM
- učešće lokalne zajednice.....1 872 000,00 KM

U proteklom periodu, a u skladu sa identificiranim problemima o socijalno isključenim grupama djece i mladih u Višegradu, poduzeti su prvi koraci za rješavanje uočenih problema:

- kadrovski je ojačan Centar za socijalni rad,
- formirana je komisija za unapređenje dječije i socijalne zaštite na području opštine Višegrad,
- učešće djece u projektu „Socijalizacija i rekreacija djece RS 2010.“- odlazak na more,
- realizirano više projekata koji tretiraju unapređenje položaja i stanja djece.
- u pripremi je protokol o multisektoralnoj saradnji organizacija koje se bave položajem djece u opštini
- u toku je ubacivanje novih indikatora.

2.3 Pravo na život

Ostvarenje prava na život organizacije su pratile najčešće kroz sljedeće indikatore: prekidi trudnoće kod maloljetnica, čedomorstvo i samoubistva kod djece.

Što se tiče prekida trudnoće kod maloljetnica, u većini zajednica se ne vodi evidencija o maloljetničkim trudnoćama. U Livnu se, na primjer, na zahtjev kantonalnog Ministarstva zdravlja vodi odvojena evidencija za maloljetnice. U Gradišci je u ovoj godini evidentiran jedan takav slučaj. U opštini Novi Grad (Sarajevo) zabilježena su u prvih šest mjeseci dva slučaja prekida trudnoće kod maloljetnica.

Iako u drugim sredinama do ovih podataka nisu mogli doći, predstavnici nevladinih organizacija navode da taj problem postoji i da maloljetnice prekid trudnoće obavljaju u privatnim ginekološkim klinikama, iako je to zakonom zabranjeno.

U Sarajevu, opština Novi Grad, prema podacima Federalne uprave policije, u posljednje tri godine zabilježena su dva slučaja čedomorstva. Protiv jednog počinioca se vodi postupak, a drugi slučaj je još nerazriješen.

U Prijedoru je u prošloj godini registrirano pet prekida trudnoće kod maloljetnica. Za svaki je postojao potpis majke. U Opštoj bolnici Prijedor su naglasili da ovo nije relevantan podatak, jer se većina namjernih prekida trudnoća obavlja u privatnim ordinacijama

Nevladine organizacije iz manjih gradova navode problem nepostojanja porodilišta u njihovim sredinama, tako da trudnice putuju u najbliže porodilište, a domovi zdravlja u zajednicama nemaju podatke o maloljetničkim porodima. Zdravstvene ustanove ne organiziraju edukativne programe o zaštiti reproduktivnog zdravlja. Taj dio posla obavljaju nevladine organizacije i samo sa rijetkim izuzecima - u partnerstvu sa zdravstvenim ustanovama.

2.4 Pravo na nediskriminaciju

Problem diskriminacije djece u ostvarenju nekih prava, zavisno od mjesta gdje žive, već je pomenut. Ta je diskriminacija izazvana nedostatkom političke volje da se riješi problem osnovnog paketa prava svakog djeteta u zemlji.

Iako prema izvještajima većine nevladinih organizacija na terenu ne postoje drastični oblici diskriminacije djece, puno je primjera koji, ipak, potvrđuju njeno postojanje.

U Stocu se ona, prije svega, ogleda kroz veliku razdvojenost među ljudima. "Što znači, sve dok vrtići, škola i dom zdravlja djeluju odvojeno (Bošnjaci - Hrvati), dječija prava će se neizmerno kršiti. O ovome se već godinama priča, ali se ništa ne poduzima, pa tako djeca i mladi koji žive i odrastaju u ovakvoj zajednici ne mogu uvažavati mišljenja druge djece, niti znati o drugim kulturama i običajima, te samim tim se svakim danom osjeti nezadovoljstvo među vršnjacima koji ni sami nekada ne znaju s kim da se druže a da ne povrijede jedni druge. Iz ovog razloga, većina djece nakon završene osnovne škole upisuju se u srednju školu u Mostar ili Čaplinu, a nakon završene srednje škole ostaju da rade u drugim gradovima ili odlaze u Sarajevo (ili neki drugi grad na studij).

Mišljenje mladih je da budućnost za njih ne postoji u ovom gradu, jer odrasli im uskraćuju pravo na sigurnost i bezbjedan život.

Poruka za odrasle: Obezbijedite nam sigurniju budućnost sa lijepim i čistim gradom i školom koja će biti jedna za sve nas".

U Srebrenici djeca hrvatske nacionalnosti nemaju mogućnost pratiti nastavu na hrvatskom jeziku. U Sarajevu, općina Novi Grad, gdje 210 djece romske nacionalnosti pohađa osnovnu školu, nema nijednog učenika Roma u srednjim školama.

U Bugojnu romska djeca i njihovi roditelji kažu da su u nižim razredima osnovne škole koju su pohađali često trpili fizičko i psihičko maltretiranje druge djece. Neki nastavnici i roditelji neromske djece su, također, pokazivali predrasude prema romskoj djeci, tvrdeći da Romi nemaju volje za školovanjem, nego da su skloni kriminalu ili da su sposobni samo za jednostavne fizičke poslove.

I dalje je prisutna diskriminacija djece iz ruralnih područja, zato što su im mnoga prava nedostupna i zato što imaju otežan pristup obrazovanju, zdravstvenim ustanovama i mnogim drugim sadržajima. Djeca iz siromašnih porodica, i još uvijek veliki broj djece sa smetnjama u razvoju, spadaju u grupu diskriminiranih. Tu, također, svrstavamo, bez obzira na mnoge aktivnosti i mjere koje poduzimaju vlade i nevladine organizacije, i djecu romske nacionalnosti.

2.5 Pravo na participaciju

U svih 20 lokalnih zajednica formirani su savjeti/vijeća učenika u osnovnim i srednjim školama. Aktivnost ovih učeničkih tijela razlikuju se od sredine do sredine, kao i od predanosti nastavnika koji su zaduženi za podršku ovim tijelima. Prema pojedinačnim izvještajima, možemo zaključiti da djeca učestvuju u donošenju odluka u školi kod rješavanja nekih pitanja iz oblasti slobodnog vremena, organizacije nekih akcija za poboljšanje uslova života u školi i sl. Predstavnici savjeta/vijeća učenika prisustvuju sjednicama nastavnčkih vijeća i sjednicama školskih odbora. Nemamo podataka o tome koliko je to pasivno prisustvo ili djeca stvarno imaju mogućnost da zastupaju interese svojih drugova i da njima prenesu informacije do kojih dolaze na tim sastancima.

Učenici ni dalje ne mogu utjecati na težinu i obim nastavnog gradiva, na kvalitet rada nastavnika i na ocjenjivanje.

Sve škole na području sarajevske opštine/općine Novi Grad imaju svoje internetske stranice i e-mail adrese. Učenici u osnovnim školama imaju mogućnost da učestvuju u pripremanju školskih listova, najčešće preko novinarskih sekcija. Od prošle godine, kroz razne projekte savjeti/vijeća učenika su uključena u razne akcije koje imaju za cilj poboljšanje kvaliteta života i rada učenika u školi. Posebano treba istaknuti rad PAR grupa u deset opština/općina, koje su uključene u SPIS projekat. U ovim sredinama su djeca obučena te su uz podršku odraslih radila istraživanja u svojim zajednicama i inicirala akcije koje su bile odgovor na prioritete probleme do kojih su došla.

Sve škole u Republici Srpskoj, također, imaju svoje e-mail adrese, ali nema podataka koliko ih koriste učenici.

Doživljaj uspjeha koji djeca imaju kada uspješno završe planiranu aktivnost, predstavlja najbolju afirmaciju dječije participacije. Međutim, spremnost učenika da rješavaju probleme sa kojima se susreću, odrasli ne podržavaju u svim sredinama. To se najbolje vidi na primjeru Stoca.

„... kako kažu učenici iz bošnjačke i hrvatske škole, nisu se nikada sreli na zajedničkom sastanku vijeća učenika, iako bi oni voljeli, jer smatraju da bi mogli mnogo više postići zajedničkim trudom i zalaganjem“.

2.6 Najbolji interes djeteta

Primjena ovog principa najbolje se očituje na primjeru opštine Novi Grad (Sarajevo), gdje je Opštinsko/Općinsko vijeće još 2008. godine donijelo Odluku o pristupanju projektu „Grad-Opština/Općina po mjeri djeteta“ u saradnji sa nevladinom organizacijom „Naša djeca“. Kroz taj projekat su na nivou Opštine/Općine urađene mnoge značajne stvari za djecu. U 2010. godini opštinskim/općinskim budžetom je izdvojeno 20. 000 KM za sufinansiranje ovih aktivnosti. Najznačajnije aktivnosti realizirane u ovoj godini su:

- Promocija Akcionog plana za djecu Opštine/Općine Novi Grad 2010.-2011.
- Edukacija opštinskog/općinskog stručnog tima u praćenju i implementaciji AP za djecu

- Praćenje implementacije AP
- Edukacija djece o participaciji na nivou lokalne zajednice i pripreme za formiranje dječijeg opštinskog/općinskog vijeća.

I svi drugi projekti usmjereni na dobrobit djece, koji su inicirani od međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija te se realiziraju u svih 20 zajednica, direktno afirmiraju ovaj princip.

Posebno ističemo doprinos SPIS projekta, koji je u opštinama/općinama doveo do podizanja svijesti i inicirao čitav niz akcija koje utječu na socijalno uključivanje marginaliziranih grupa djece u zajednicama.

I pored mnogo primjera dobre prakse koja je realizirana u skladu sa najboljim interesom djeteta, postoje i suprotni primjeri u gotovo svim zajednicama.

Što se tiče najboljeg interesa djeteta, najbolji pokazatelj kršenja tog prava su kladionice, kafići..., gdje uprkos upozorenju da se maloljetnicima zabranjuje kockanje ili alkohol, sve to dozvoljava. Novi Travnik

Problemi sa kladionicama i kockarnicama u koje je dozvoljen pristup maloljetnicima (Vareš, Banja Luka, Višegrad...), te njihova lokacija u blizini škola (Bijeljina, Istočno Sarajevo) i dalje je aktuelan.

Programski sadržaji i raspored prikazivanja određenih emisija i filmova, kod većine elektronskih medija, nije u skladu sa najboljim interesom djeteta. I pored brojnih kampanja, edukacije novinara, reakcija prema Regulatornoj agenciji za komunikacije, i dalje se i u elektronskim i štampanim medijima krši Zakon o izvještavanju o djeci. Dječija privatnost nije dovoljno zaštićena, a djeca iz marginaliziranih grupa su dodatno stigmatizirana kroz medije. I dalje se koristi senzacionalistički stil izvještavanja o djeci. Djeca su ovoj godini još izloženija opasnostima koje ih vrebaju na internetu, a broj onih koji su uvezani u društvene mreže rapidno raste. Roditelji i drugi odrasli uglavnom nemaju uvid u ovaj dio života njihove djece.

2.7 Građanska prava i slobode

Poštivanje građanskih prava i sloboda NVO-e su pratile kroz indikatore koji se odnose na upis novorođenčadi u matične knjige rođenih, na pravo na jezik, vjeroispovijest, pristup informacijama i pravo na privatnost.

Problem upisa novorođene djece u matične knjige rođenih rješava se u svim zajednicama. Uglavnom se poštuju zakonske procedure. U 2009. godini je u Bosni i Hercegovini provedena velika kampanja za upis neregistrirane djece u matične knjige rođenih.

Vjeronauka se organizira u svim osnovnim školama za pripadnike većinskih vjerskih konfesija. Na pismeni zahtjev roditelja, dijete može biti oslobođeno prisustvovanja nastavi vjeronauke. I dalje nije riješen problem organiziranih aktivnosti za djecu koja ne prisustvuju vjeronauci.

Što se tiče prava djeteta na nastavu na svom maternjem jeziku, ističemo primjer osnovnih škola u Tesliću, koje su u sredinama sa većinskim bošnjačkim stanovništvom organizirale dvojezičnu nastavu. Međutim, mnogo je više primjera

da djeca-pripadnici drugih naroda i nacionalnih manjina nemaju mogućnost obrazovanja na svom maternjem jeziku. U Srebrenici djeca hrvatske nacionalnosti nemaju mogućnost učiti na vlastitom jeziku. U svim školama u Livnu nastava se organizira na hrvatskom jeziku i po hrvatskom nastavnom planu i programu.

Što se tiče tog prava za djecu-pripadnike drugih nacionalnih manjina, oni nemaju nastavu na svom maternjem jeziku. Svoju kulturu, tradiciju i jezik njeguju i održavaju preko udruženja nacionalnih manjina. Tako je u Prijedoru aktivno udruženje Roma, udruženje Čeha - „Česka beseda“, udruženje Ukrajinaca - „Kozak“ i udruženje Slovenaca - „Lipa“. Sličan slučaj je i u drugim sredinama, gdje postoji veći broj pripadnika nacionalnih manjina. U Prijedoru, odnosno u Trnopolju, se radi na uvođenju ukrajinskog jezika u škole. Ova aktivnost je podržana od strane Ministarstva za prosvjetu i kulturu. Plan je da nekoliko profesora završi obuku u Zagrebu i, tako, stekne certifikat neophodan za predavanje predmeta Ukrajinski jezik. Ovu nastavu bi pohađalo 12-15 ukrajinske djece, s tim što postoji zainteresiranost i djece drugih nacionalnosti za učenje ovog jezika. I u mnogim drugim zajednicama aktivna su udruženja nacionalnih manjina. U Bijeljini, Banja Luci i Gradišci udruženja Roma aktivno rade na promociji pristupa obrazovanju romske djece, kao i na ostvarivanju ostalih prava. Lokalne vlasti, u skladu sa svojim mogućnostima, pomažu ovaj proces.

Djeca u svim zajednicama imaju pristup informacijama preko javnih i lokalnih medija, interneta i školskih listova. Zahvaljujući pristupu informacijama, otvorilo se pitanje zaštite djece od štetnih informacija. Poštivanje novinarskog kodeksa, i u pisanim i u elektronskim medijima, u oblasti zaštite djece od štetnih informacija je nešto na čemu se treba raditi i o čemu se mora podizati svijest i educirati profesionalci. Posebno mjesto zauzima problem zaštite djece od interneta, gdje su djeca izložena velikoj opasnosti od pornografije, dječije prostitucije i sl. Roditelji misle da su im djeca na sigurnom kada nisu na ulici i kada sjede pred računarom, a ne znaju koje potencijalne opasnosti vrebaju dijete. Problem je ovdje što su roditelji, često, informatički manje pismeni od svoje djece, i što nisu u mogućnosti da kontroliraju šta djeca rade kada su na internetu. U 2010. godini su organizirane značajne kampanje za borbu protiv dječije pornografije, prostitucije i trgovine djecom i svih drugih oblika zloupotreba putem interneta. („Zdravo da ste“ i „Naša djeca“, te EMAUS)

2.8 Porodično okruženje i alternativna briga

Ostvarenje prava iz ove oblasti je različito ne samo od entiteta do entiteta, već i od kantona do kantona te od opštine/općine do opštine/općine. Ni u jednoj zajednici i dalje ne postoji planska i kontinuirana edukacija za roditeljsku ulogu. Broj porodičnih savjetovališta je u ovom izvještajnom periodu povećan. Pored savjetovališta na nivou Sarajevskog kantona i pri Centru za socijalni rad u Banja Luci i u Livnu, savjetovališta rade i u Laktašima, Bileći, Kotor Varoši i Novom Travniku, a sve pri centrima za integrirani rani rast i razvoj. Pri ovim centrima se pruža veliki broj usluga za porodice i djecu, ali postoji opravdan strah da će završetkom projekta centri prestati sa radom, naročito u manjim

opštinama/općinama. Možda bi bilo bolje da su se u tim sredinama, pri postojećim institucijama, razvile usluge koje se sada pružaju u centrima. Posebno je istaknut problem porodica i djece iz ruralnih područja, kojima su teško dostupne i informacije i pomenute usluge.

U nekim zajednicama je posebno istaknut problem posljedica koje dijete trpi u slučajevima razvoda brakova roditelja.

U Trebinju su posebno traumatične situacije kada se roditelji poslije razvoda ne mogu dogovoriti oko starateljstva nad djecom. Takva situacija se dešava u dva-tri slučaja na deset razvoda. Prije nekoliko mjeseci, u jednom takvom slučaju, Centar za socijalni rad je Odlukom dodijelio djecu majci, sa čim se otac nije složio i pokrenuo je žalbeni postupak. Već sedam-osam mjeseci Sud nije riješio ovaj slučaj. U prethodnoj godini i prvoj polovini 2010. broj razvoda se kreće oko 25 na godinu dana.

U Sarajevu, opština Novi Grad, u toku ove godine udale su se 44 djevojke starosti od 15-19 godina, a sklopljeno je devet brakova u kojima su oba bračna partnera starosne dobi 15-19 godina.

Nije bilo razvoda u kojima je jedan bračni partner maloljetnik.

U 2010. godini se u FBiH porodilo 11 maloljetnica.

U Prijedoru su sklopljena tri braka sa maloljetnicama, a u Novom Travniku, Varešu i u Livnu je zabilježen po jedan slučaj braka sa maloljetnicom.

Ukoliko nijedan od roditelja ne ispunjava uslove potrebne za preuzimanje brige o djeci, Centar za socijalni rad može djecu povjeriti drugoj osobi. U Trebinju su bila dva slučaja kada je dijete povjereno drugoj osobi, a u Livnu jedan slučaj.

Interesiranje za usvajanje je u svim sredinama veće od broja djece koja mogu biti usvojena. U većini zajednica, gdje je rađen monitoring prava djeteta u tekućoj godini, nije bio nijedan slučaj usvajanja, ali je zato u prošloj godini u Prijedoru usvojeno šestoro djece, četvero potpuno i dvoje nepotpuno. U Bugojnu je četvero djece dato na potpuno usvajanje.

Centri za socijalni rad imaju evidenciju o djeci-žrtvama zlostavljanja i zanemarivanja u porodičnoj sredini. Ti podaci su najčešće razvrstani po spolu i uzrastu djece.

Zaštita ove djece nije rješena ni u jednoj sredini. Djeca se u ovim slučajevima smještaju zajedno sa majkama u sigurne kuće, ukoliko one postoje. Pozitivan primjer imamo u Trebinju, gdje je Ženski centar otvorio kreativni centar u kojem se realiziraju programi za djecu iz seoskih područja, za djecu iz socijalno ugroženih i disfunkcionalnih porodica.

I dalje je u svim sredinama zabilježen veći broj zahtjeva za usvajanje nego što je bilo djece koja su mogla ući u proceduru usvajanja.

U prijedorskom Centru za socijalni rad trenutno imaju oko 80 zahtjeva za usvajanje djeteta, a u toku 2010. godine je realizirano jedno potpuno i jedno nepotpuno usvojenje

2.9 Zdravstvena zaštita

Sva djeca u Bosni i Hercegovini imaju pravo na besplatnu primarnu zdravstvenu zaštitu, u Federaciji BiH do 18 godina, a u RS do 15 godina. U okviru primarne zdravstvene zaštite, sva djeca su u nadležnosti ljekara porodične medicine, odnosno imaju pravo na liječnički tretman i lijekove koji se nalaze na listama A, A1 i B. Lijekovi na tim listama su besplatni ili se plaća iznos u visini od 10 do 50% u odnosu na punu cijenu lijeka. U praksi je stanje drugačije, pa su česti slučajevi da roditelji plaćaju preglede za djecu jer nisu bili informirani na koji način mogu ostvariti pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu.

U svim sredinama postoji neki vid zdravstvene zaštite za novorođenčad. Primjera radi, sva djeca rođena u opštini/općini Trebinje u prvom mjesecu života obavezno koriste usluge dispanzera i savjetovališta, što podrazumijeva detaljan pedijatrijski pregled i praćenje razvoja do 12 mjeseci starosti. Djeca starija od godinu dana koriste usluge porodičnih ljekara. Ocjena je da je u svim sredinama mali broj pedijataru. Zdravstvene ustanove organiziraju različite vidove edukacije roditelja: seminare i predavanja za buduće majke o važnosti dojenja djeteta, o prevenciji gojaznosti, o vakcinacijama, prevenciji zaraznih bolesti i sl.

Centri za mentalno zdravlje rade u svim većim gradovima u RS-u i u FBiH. Primjera radi, u Sarajevu Opština Novi Grad ima 14 zaposlenih. Prema raspoloživim informacijama, oni ne rade tretman već samo dijagnosticiranje. U manjim opštinama/općinama ne postoji nikakav oblik zaštite mentalnog zdravlja. Kao odgovor na problem prekomjerne gojaznosti djece, u Sarajevskom kantonu je otvoreno Savjetovalište za ishranu i poremećaje ishrane.

U Banja Luci je Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenih lica u ovoj godini, lobirajući kod poslanika u Narodnoj Skupštini RS-a, uspjelo se izboriti da se u Zakonu o Zdravstvenoj zaštiti u član 8, stav 2 doda: "Na nivou RS obezbjeđuje se zdravstvena zaštita pod jednakim uslovima (pod d) lica u stanju mentalne retardacije", što do tada nije bilo, čime je izmijenjeno stanje koje je od početka 2009. godine dovelo do toga da jedan dio korisnika nije mogao ostvariti pravo na zdravstveno osiguranje zbog izmjena i dopuna Zakona o porezima i doprinosima, koji je direktno utjecao na sve osigurane preko centara za socijalni rad.

2.10 Socijalna zaštita

Prema važećim zakonima o socijalnoj zaštiti, u grupu maloljetnih korisnika socijalne zaštite spadaju maloljetna lica:

- bez roditeljskog staranja,
- ometena u psiho-fizičkom razvoju,
- čiji je razvoj opterećen porodičnim prilikama,
- vaspitno zanemarena i zapuštena lica.

Prava u socijalnoj zaštiti su:

- Pravo na osnovnu novčanu pomoć,
- Pravo na dodatak za pomoć i njegu drugog lica,
- Pravo na pomoć i osposobljavanje za rad djece i omladine,
- Pravo na smještaj u socijalnu ustanovu ili drugu porodicu,
- Pravo na usluge socijalnog rada.

U Republici Srpskoj podrška roditeljima u obavljanju roditeljske dužnosti pripada redovnom opisu poslova centara za socijalni rad. Podršku uglavnom pružaju radnici koji rade na poslovima brakorazvoda, mirenja i povjeravanja djece na starateljstvo drugoj osobi. Programi podrške višočlanim porodicama i druge poticajne mjere nataliteta se ostvaruju preko Zakona o dječijoj zaštiti, u vidu dječijeg dodatka, novčane pomoći, reguliranja troškova školarine, prevoza, ogreva, knjiga, garderobe i stambenog zbrinjavanja takvih porodica. Visina dječijeg dodatka se razlikuje u zavisnosti od toga koje je dijete u pitanju. Za drugo dijete, visina dodatka iznosi 45 KM, za treće dijete iznosi 100 KM, a za četvrto 45 KM. Ovaj dodatak primaju djeca do 15. godine, izuzev djece koja su ometena u razvoju i koja isti primaju do 19. godine života (ili do kraja školovanja). Dječiji dodatak za tu djecu iznosi 100 KM. Što se tiče isplate, ista se vrši redovno. Materinski dodatak se, također, isplaćuje redovno i iznosi 100 KM, a može ga primati porodilja ukoliko joj ukupan prihod u domaćinstvu ne prelazi 100 KM po članu. Oprema za novorođenče se isplaćuje u iznosu od 390 KM i na ovu vrstu pomoći ima pravo svaka porodilja. Pored ovih isplata, treba spomenuti i vanredna izdvajanja sredstava Vlade RS-a, koja su namijenjena porodicama za treće dijete. Ta izdvajanja iznose: 500 KM za treće dijete i 400 KM za četvrto. Ovo pripada domenu jednokratnih pomoći. Naknada za porodiljsko odsustvo kasni i po godinu dana. Pozitivan primjer imamo u nekim opštinama/općinama, kao u Bijeljini i Laktašima gdje je Skupština opštine/općine donijela odluku o proširenim pravima u oblasti socijalne zaštite, kojim je povećan i broj usluga.

U FBiH pravo na socijalnu zaštitu je regulirano različito od kantona do kantona, što neminovno dovodi do diskriminacije. Najdrastičniji primjer je u Sanskom Mostu, odnosno u Unsko-Sanskom kantonu, gdje se dječiji dodatak uopšte ne isplaćuje. U Zeničko-Dobojskom kantonu dječiji doplatka je za prvu kategoriju djece 9,35 KM, a za drugu kategoriju 14,65 KM. U Travniku je iznos dječijeg doplatka 29,29 KM, u Sarajevu (Novi Grad) iznos je 33,00 KM, a uvećani dječiji dodatak iznosi 49,00 KM. U ovoj opštini je za 908 djece iz socijalno ugroženih porodica obezbjeđena đaćka užina, u trajanju cijele školske godine.

U Hercegbosanskoj županiji zaposlene majke imaju pravo (zavisno od kolektivnog ugovora) na procentualni iznos od svojih mjesečnih primanja. Na primjer, zaposlene majke u prosvjeti dobijaju 80% mjesečnog dohotka.

U Bugojnu visina novčane naknade za vrijeme porodiljskog dopusta je 50% od projseka plate u posljednjih šest mjeseci, a ova naknada traje od šest mjeseci do godinu dana.

2.10.1 Djeca bez roditeljskog staranja

Iako se posljednjih godina rade kampanje za smanjenje institucionalnih kapaciteta i širenje mreže hraniteljskih porodica, i dalje je najveći broj djece bez roditeljske brige smješten u domove za djecu.

U ovoj godini je zatvoren Dom za nezbrinutu djecu u Kiseljaku, kod Zvornika, a djeca su premještena u Dom „Rada Vranješević“ u Banjaluci. Zatvaranju

pomenutog Doma prethodili su skandali koji su razotkrili zlostavljanje i zanemarivanje djece od strane osoblja.

U Sarajevu, u opštini/općini Novi Grad, evidentirano je 125 djece bez roditeljskog staranja.

-Broj djece u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja - 58

-Broj djece u hraniteljskim porodicama - 35

-Broj djece u srodničkim porodicama – 32.

Prijedoru je prošle godine na evidenciji Centra za socijalni rad 50 djece bez roditeljskog staranja: 13 djece bez oba roditelja, 26 djece bez jednog roditelja, a 11 djece sa oba roditelja, ali bez kapaciteta da samostalno brinu za svoju djecu, tako da su sva djeca pod starateljstvom. U institucijama 12 djece, u hraniteljskim porodicama 13 djece.

2.10.2 Dijete sa smetnjama u razvoju

Osnovni problemi u ovoj oblasti u vezi su sa neusklađenošću zakonskih rješenja sa stvarnim stanjem i mogućnostima postojećeg sistema da ista primijeni. Najdrastičniji problemi su u sistemu obrazovanja i sistemu zdravstvene i socijalne zaštite. Što se RS-a tiče, zakoni iz ovih oblasti se donose na entitetskom nivou, a provode se na lokalnom. Kada je u pitanju obrazovanje, najveći problem za djecu sa posebnim potrebama predstavlja nedostatak stručnog kadra (defektolozi, logopedi, asistenti u nastavi) i neadekvatni prostorni kapaciteti za primjenu inkluzivnog obrazovanja. U Republici Srpskoj je u julu 2010. godine donesena Strategija za unapređenje društvenog položaja lica sa invaliditetom, ali Zakon o socijalnoj zaštiti još nije usvojen, što dodatno otežava položaj lica sa invaliditetom. Kada je u pitanju zdravstvena zaštita djece sa posebnim potrebama, najveći problemi su u sistemu tercijarne zdravstvene zaštite, jer, na primjer, djeca iz Trebinja moraju putovati do Banja Luke 350 km, što pravi velike finansijske ali i tehničke probleme roditeljima djece sa posebnim potrebama. Sistem zdravstvenog osiguranja ne dozvoljava liječenje djece iz Trebinja u bližim ustanovama tercijarne zdravstvene zaštite, kao što su Podgorica ili Mostar.

U svih 20 lokalnih zajednica ocijenjeno je da su djeca sa smetnjama u razvoju diskriminirana u odnosu na zdravu djecu. Iako ova djeca po zakonima imaju pravo na mnoge servise i novčane pomoći, iste su tako male da siromašnim porodicama ne obezbjeđuju nikakvu sigurnost u brizi za dijete.

Stolac: Za vrijeme sastanaka razgovara se i o diskriminaciji djece u školama, te je istaknut najveći problem u posljednje četiri godine: učenici koja ima Down-ov sindrom se od strane direktora škole ne dozvoljava odlazak na ekskurziju sa njenim vršnjacima. O ovom problemu se često diskutuje, međutim, još uvijek se ništa nije poduzelo kako bi se problem riješio, dakle djetetu omogućio odlazak na ekskurziju.

U većini zajednica nije riješeno pitanje arhitektonskih barijera za djecu sa invaliditetom, niti mjere za zaštitu slijepe djece. U sredinama gdje su formirana udruženja roditelja djece sa poteškoćama u razvoju, stanje je nešto bolje, jer se

roditelji na razne načine bore da olakšaju položaj svoje djece. Manje sredine nemaju udruženja.

U Livnu je kategorizirano 22 djece, od toga 13 muškog i devet ženskog spola. Međutim, činjenica je da je na području livanjske opštine/općine broj djece sa smetnjama u razvoju puno veći, ali da se ta djeca ne vode službeno niti u jednoj instituciji. U NVO „Koraci“ smatraju da je taj broj mnogo veći, ali se djeca uglavnom nalaze po selima livanjske opštine/općine i da, zapravo, niko osim njihovih obitelji ne vodi računa o njima, niti sudjeluju u bilo kakvim programima na koja imaju pravo. U ljetnom periodu u Livnu je bila održana ljetna škola/radionica za djecu sa smetnjama u razvoju, u trajanju od 45 dana.

U Istočnom Sarajevu do sada je kategorizirano desetero djece sa smetnjama u razvoju. Projektom „Rano otkrivanje djece sa posebnim potrebama“ obuhvaćeno je 15-ero djece. Ne postoje specijalni programi rehabilitacije djece sa smetnjama u razvoju, ali smatraju da bi se trebalo raditi na tome. A, također, nemaju podataka o broju djece sa onesposobljenjem koja su usvojena ili se nalaze u starateljskoj porodici.

U Varešu je evidentirano 116 djece ometane u psihofizičkom razvoju.

U Prijedoru ima oko 350 djece koja su kategorizirana kao djeca sa smetnjama u razvoju. Pored djece koja žive u svojim porodicama, mnoga su smještena u specijalne ustanove za školovanje djece sa posebnim smetnjama. Njihove troškove pokriva Opština/Općina. Visina dječijeg dodatka za djecu sa posebnim potrebama iznosi 100 KM i uredno se isplaćuje svoj djeci. Roditelji djeteta sa posebnim potrebama imaju pravo na skraćeno radno vrijeme (četiri sata). Također, sva ta djeca dobijaju besplatne udžbenike i sveske za školu, plaćen im je prevoz do škole, te imaju pravo na jednokratne novčane pomoći.

Samo u nekim gradovima su otvoreni dnevni centri za djecu sa posebnim potrebama, i to, najčešće, u saradnji vladinog i nevladinog sektora. U Sarajevu Opština/Općina Novi Grad tu aktivnost realizira sa NVO „Oaza“, u Trebinju organizacija „Sunce nam je zajedničko“, u Istočnom Sarajevu „Vratite nam osmijeh“, u Bileći Dnevni centar vodi NVO „Vedar osmijeh“, a u Novom Travniku NVO „Duga“ vodi centar za dnevni boravak. U Livnu neke aktivnosti u poslijepodnevnim satima organizira NVO „Koraci“.

U Banja Luci radi vrtić za boravak djece sa težim onesposobljenjem (uglavnom sa kombinovanim smetnjama) do 14 godina starosti, a ima dvadesetero djece i taj vrtić je besplatan za roditelje.

I dalje Opština/Općina Trebinje predstavlja za naše uslove najbolji primjer brige za djecu sa smetnjama u razvoju. Opštinskom/Općinskom odlukom o proširenim pravima, sva djeca i omladina sa težim i teškim smetnjama imaju novčana primanja u iznosu 215 KM, za teške smetnje, 155 KM za teže. Petnaestero djece i mladih je uključeno u program radne okupacije u Centru za djecu i omladinu sa posebnim potrebama (laka i umjerena) i pored redovnog obroka u toku dana i prevoza imaju novčanu nadoknadu od 71 KM. Sedmero djece sa teškim psihofizičkim smetnjama je uključeno u dnevni boravak, gdje imaju adekvatnu zaštitu (čuvanje, presvlačenje i hranjenje) i 30 djece redovno koristi usluge logopeda, psihologa i defektologa.

Djeca sa smetnjama u razvoju u svim opštinama/općinama u Republici Srpskoj su uključena u program socijalne integracije, koji se realizira u toku ljeta na crnogorskom primorju.

2.11 Obrazovanje

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u zajednicama je organizirano kroz javne ustanove, privatne vrtiće i vrtiće koje organiziraju vjerske zajednice. Lokalne vlasti participiraju u cijeni vrtića, ali po pravilu samo u državnim. U Bijeljini imamo primjer gdje opština/općina sufinansira i boravak djece i u privatnim vrtićima, ali ne svim. U posljednje vrijeme se otvaraju igraonice za djecu, koje nemaju status vrtića, a osnivaju ih nevladine organizacije ili privatna preduzeća. U sarajevskoj Opštini/Općini Novi Grad obuhvat djece predškolskim vaspitanjem je oko 9%. To ni iz daleka ne zadovoljava potrebe roditelja. U drugim mjestima u Federaciji, gdje je rađen monitoring, postoje po jedna ili dvije predškolske ustanove.

U Republici Srpskoj je zakonom regulirano da djeca šest mjeseci prije polaska u školu obavezno prođu organiziran vid predškolskog vaspitanja. Međutim, kao i u mnogim drugim slučajevima, ne postoje uslovi za realizaciju ove obaveze. U čitavoj zemlji je obuhvat djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem jako nizak. Djeca iz porodica sa niskim socioekonomskim statusom nemaju pristup vrtićima, jer je roditeljima skup svaki vid plaćanog oblika predškolskog vaspitanja. Javne ustanove imaju povoljniju cijenu od privatnih, ali su liste čekanja ogromne. Djeca sa smetnjama u razvoju, u nekim sredinama, borave u vrtićima zajedno sa ostalom djecom. Problem nedostatka specijalno obučenog kadra i prekobrojne grupe otežavaju nesmetan rad, što se odražava na očekivane efekte i kod djece sa smetnjama u razvoju, ali i kod ostale djece.

U Prijedorskoj opštini/općini, odnosno u predškolskoj ustanovi u Omarskoj boravi jedno dijete sa posebnim potrebama, kao i jedno dijete u gradskom vrtiću boravi do dva sata dnevno. I u ostalim opštinama/općinama predškolska djeca sa lakšim razvojnim problemima su smještena u redovne vrtiće. Jedino u banjalučkom vrtiću „Marija Mažar“ postoje uslovi borave djece sa težim onesposobljenjem (uglavnom sa kombiniranim smetnjama) do 14 godina. Ova usluga je besplatana za roditelje. U vrtiću u Istočnom Sarajevu, u organizaciji NVO „Vratite nam osmijeh“, borave i djeca sa smetnjama u razvoju.

U Stocu i dalje egzistiraju dva vrtića, jedan za djecu-Bošnjake, a drugi za djecu-Hrvate. Ni jedan, ni drugi, kako kažu odgajateljice tih ustanova, ne žele skupa raditi, jer oba imaju svoja pravila koja ne žele mijenjati.

2.11.1 Pristup obrazovanju

Sva djeca u zajednicama gdje se radio monitoring dječijih prava nemaju jednak pristup obrazovanju. Sve škole nisu otklonile fizičke barijere za pristup djece sa fizičkim onesposobljenjima, a u mnogim slučajevima i djeca sa drugim vidovima oštećenja nisu u procesu inkluzije, zbog tehničkih i kadrovskih problema u nekim školama. Djeca iz ruralnih dijelova opština/općina imaju otežan pristup zbog udaljenosti škola od njihovih domova, mnoga su izložena opasnostima u

saobraćaju dok pješače do škole. Prevoz učenika do škole nije riješen u svim sredinama.

Djeca iz ekstremno siromašnih porodica zbog nedostatka minimuma sredstava ne idu u školu. Jedan takav slučaj je zabilježen i u opštini/općini Laktaši.

U svim lokalnim zajednicama su poduzete određene mjere, obezbjeđeni besplatni udžbenici, prevoz, rijetko i užina, ali ni to nije dovoljno da se veliko siromaštvo amortizira. U nekim sredinama, kao na primjer u opštinama/općinama Gradiška i Bijeljina, organizirana je pripremna nastava i za buduće prvaciće, ali i za stariju djecu koja nisu završila školu u redovnom roku.

U opštini/općini Gradiška većina djece, njih oko 99% obuhvaćeno je osnovnim obrazovanjem, a nešto manje srednjim obrazovanjem. Većinom djeca romske populacije nije obuhvaćena osnovnim kao ni srednjim obrazovanjem, a to su i djeca koja ne završe ili ranije napuste školovanje radi socijalne isključenosti i načina života.

U Bugojnu, i pored činjenice da u zvaničnim podacima Opštinske/Općinske službe za društvene djelatnosti nema evidentirane romske djece na području Opštine/Općine Bugojno, volonteri Omladinskog Volonterskog Centra "ŠAHT" su tokom svog tromjesečnog istraživanja utvrdili da u seoskim naseljima Opštine/Općine Bugojno živi oko 20 romske djece, starosne dobi od 6 do 15 godina, koji ne pohađaju školu. Većina ih je stalno nastanjena na području Općine Bugojno, a to su djeca siromašnih roditelja, ili djeca bez jednog roditelja koji se bave prikupljanjem sekundarnih sirovina. Manji broj djece nalazi se u improviziranom kampu na području nezavršene bolnice na Obješenici pored Bugojna, čiji se uži članovi porodice bave prosjačenjem i od kojih nismo uspjeli dobiti više informacija.

Pojedini roditelji romske djece sa kojima smo uspjeli obaviti razgovor jasno su kazali da obrazovanje za njih ima veliku važnost, što je u suprotnosti sa stavovima nekih nastavnika i šire lokalne zajednice. Jedan od osnovnih problema koji su naveli jeste nedostatak finansijskih sredstava, to jest, nemogućnost roditelja da plate knjige, školski pribor i prevoz do škole, s obzirom na činjenicu da žive u seoskim naseljima.

Pristup obrazovanju otežava i nepoštivanje zakonskih odredbi. To potvrđuje primjer iz Bileće.

„Bileća provodi program inkluzivnog obrazovanja, međutim, uočili smo neke nedostatke u zakonskoj regulativi. Naime, po zakonu o srednjoškolskom inkluzivnom obrazovanju se podrazumijeva trogodišnje srednjoškolsko obrazovanje (zidar-moler, krojač-konfekcijski šivač, pekar, kuvar, frizer i bravar).

U srednjoškolskom centru u Bileći ne izučava se ni jedno od pomenutih zanimanja tako da su djeca prinuđena da izučavaju zanat koji neće moći obavljati samim tim i ovo obrazovanje je beskorisno“.

Procenat završavanja osnovne škole je u svih 20 opština/općina gotovo 100%. U Bijeljini, gdje ima veliki broj učenika Roma, on iznosi 99,92%. U Novom Travniku taj procenat je 99,25.

U zajednicama gdje je rađen monitoring prava djeteta, pominju se problem pristupa i završavanje osnovne škole vezano za djecu Rome. Iako se posljednjih godina značajno povećao broj djece Roma koji idu u školu, taj problem i dalje

postoji. I dalje prisutan problem prekidanja školovanja. U nekim sredinama su inicirane aktivnosti za pripremu vanrednog polaganja određenih razreda za djecu Rome starije od 15 godina. Bijeljina je tu imala najviše uspjeha. U nekim sredinama postoje slučajevi djece sa posebnim potrebama koja su isključena iz sistema osnovnog obrazovanja, i to, prvenstveno, u slučajevima velike udaljenosti škole od mjesta stanovanja ili drugih tehničkih problema koje sami roditelji ne mogu savladati.

Da bi olakšale pristup obrazovanju isključene djece, većina lokalnih zajednica za najugroženije kategorije djece obezbjeđuje besplatne udžbenike, organiziraju prevoz do škole i dijelom učestvuju u cijeni prevoza.

U Varešu postoji problem i sa plaćanjem karata učenicima. Opština/Općina u sporadičnim slučajevima pomogne i da novac, ali u općenito gledano - roditelji snose troškove.

U sarajevskoj opštini/općini Novi Grad u ovoj školskoj godini besplatne udžbenike dobili su svi učenici osnovnih škola iz socijalno ugroženih porodica, i to iz udžbeničkog fonda školskih biblioteka ili od Federalnog ministarstva i Opštinske/Općinske službe za društvene djelatnosti. Roditelji su nabavljali samo radne sveske i udžbenike za strane jezike. U školskoj 2009./2010. godini Opština/Općina je darovala 200 kompleta udžbenika u vrijednosti 25.000 KM.

U Republici Srpskoj već treću godinu se obezbjeđuju besplatni udžbenici za sve učenike prvog, drugog i trećeg razreda osnovne škole. To je proces postepenog usklađivanja prakse sa zakonskom odredbom o besplatnom osnovnoškolskom obrazovanju.

2.11.2 Inkluzija u obrazovni sistem

Djeca sa izraženim problemima u razvoju školuju se u specijaliziranim ustanovama, dok se djeca sa blažim problemima uključuju u redovni sistem obrazovanja. Sve opštine/općine u kojima je rađen monitoring prava djeteta provode inkluziju djece sa posebnim potrebama, manje ili više. Jedino u Gradišci i dalje egzistiraju tri specijalna odjeljenja pri gradskim osnovnim školama, u kojima rade četiri defektologa. Inkluzivni pristup u rješavanju problema školovanja djece sa posebnim potrebama na terenu teče uz puno problema. Nevladine organizacije navode neke od njih:

- nedostatak defektologa,
- arhitektonske barijere u školama,
- prevelik broj učenika u odjeljenjima,
- needuciranost i predrasude kod prosvjetnih radnika,
- neadekvatna priprema ostale djece i njihovih roditelja.

Veliki broj učenika sa posebnim potrebama nalazi se u inkluziji bez potrebne dokumentacije (1698 učenika u RS). Javni Fond za dječiju zaštitu Republike Srpske finansirao je, a i dalje podržava, projekte rane identifikacije djece sa smetnjama u cilju ranog tretmana. Na osnovu podataka do kojih smo došli u Republici Srpskoj:

- broj učenika u inkluziji sa psiho-fizičkim smetnjama sa dokumentacijom je 945.
- Broj učenika sa psiho-fizičkim smetnjama bez dokumentacije 1698. Ovaj broj je bitan jer broj djece bez dokumentacije u inkluziji isključena je iz programa koji se sprovode van škole i na neki način zaboravljena su i prepuštena isključivo roditeljima.

U sarajevskoj opštini/općini Novi Grad ističu da se djeca sa posebnim potrebama deklarativno ne razlikuju od druge djece, ali u praksi je još mnogo nedefiniranih procedura, zbog čega se roditelji djece sa poteškoćama u razvoju sreću sa različitim preprekama, počev od osporavanja prava na upis preko nestručnog tretmana do zanemarivanja. Ni na nivou zakonske regulative nije precizno definirano obrazovanje djece sa posebnim potrebama, još uvijek se primjenjuju predratne odredbe (Kategorizacija djece). Osnovani i registrirani Centar za opservaciju i dijagnostiku nije finansijski podržan od nadležnog Ministarstva. Svoje pravo na obrazovanje djeca sa onesposobljenjima ostvaruju zahvaljujući angažmanu, a često i finansiranju od strane nevladinog sektora.

Broj učenika sa posebnim potrebama u opštini/općini Sarajevo, Novi Grad je:

- sa i bez dokumentacije u osnovnim školama u Kantonu Sarajevo je 735, od kojih je 229 učenika sa dokumentacijom, a 506 bez dokumentacije
- Od 229 učenika sa posebnim potrebama, njih 72 radi po IEP (individualni edukativni program)
- Od 506 učenika sa posebnim potrebama bez dokumentacije, 54 učenika radi po IEP
- Ukupan broj individualno edukativnih programa je 126
- U srednjim školama je trenutno sedmero djece sa posebnim potrebama

Značajno je napomenuti da je svih 60 djece koja se školuju u Zavodu za slijepu i slabovidnu djecu obuhvaćeno učenjem dva strana jezika, engleskog i njemačkog.

I u Istočnom Sarajevu situacija je slična, jer osim prilagođenog Plana i programa sve druge barijere su i dalje prisutne.

U Bugojnu se u svih sedam osnovnih škola od prošle godine primjenjuje inkluzija u obrazovanju. U Varešu u procesu inkluzije šestero djece je uključeno u redovnu nastavu, a za troje je organizirana posebna nastava, odnosno imaju posebno odjeljenje.

U Kotor Varošu ne postoji brojno stanje djece koja su uključena u inkluzivnu nastavu, jer sva djeca nisu prošla specijalističke preglede i Komisiju za razvrstavanje lica. Najčešći problem su roditelji koji iz niza razloga ne žele prihvatiti da dijete ima smetnje u razvoju.

U Livnu, u Osnovnoj školi „fra Lovro Karaula“ je organizirana nastava za 12 učenika sa smetnjama u razvoju. Nastava je organizirana u dva odjeljenja i provodi se uz pomoć dvije učiteljice, logopeda, ortopeda i pedagoga. U 2008. godini četiri učenika sa smetnjama u razvoju su završili školu. Ove školske godine srednju školu podaća sedam učenika sa poteškoćama u razvoju.

Samo rijetke prijedorske škole imaju otklonjene fizičke barijere za pristup učenika sa invaliditetom.

2.11.3 Ciljevi obrazovanja

O kvaliteti obrazovanja nevladine organizacije, koje su pratile stanje prava djeteta u 20 zajednica, nisu direktno izvještavale. Međutim, iz komentara i preporuka je jasno da kvalitet obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou. U većini zajednica preporučuju edukaciju profesionalaca o pravima djeteta, o neophodnosti učenja tolerancije, nenasilne komunikacije i uvažavanja. Također, preporučuju i uvođenje preventivnih programa za sprečavanje nasilja, bježanja sa nastave i drugih oblika neprihvatljivog ponašanja.

Očito je da je i dalje obrazovna komponenta rada škola primarna, a da se vaspitnoj iz dana u dan pridaje sve manje pažnje. U mnogim zajednicama je problem saradnje škole i roditelja označen kao nedovoljan, a to nagovještava da upravo djeca iz porodica u kojima roditelji ne pokazuju dovoljno interesa za njihovo obrazovanje ne dobijaju dobre modele ponašanja. Vaspitnu funkciju ne može i ne treba obavljati sama škola, ali ona ne može biti iz toga ni isključena.

2.11.4 Dvije škole pod jednim krovom

Ovaj fenomen je prisutan i dalje. Od opština/općina gdje je proveden monitoring prava djeteta, ovu pojavu bilježimo u Bugojnu, gdje postoje dvije takve škole: „Prva osnovna škola Bugojno” i „Opća Gimnazija Bugojno”.

U Varešu, u matičnoj školi, još uvijek se radi po principu dvije škole pod jednim krovom. Dio predmeta predaju isti nastavnici, ali su djeca fizički odvojena na dva sprata.

Drastičan primjer su škole i vrtići u Stocu. U odnosu na prošlu godinu, u toj zajednici postoji pozitivnija klima jer su učenici, pripadnici oba većinska naroda, izrazili želju i spremnost da realiziraju zajedničke akcije.

2.11.5 Slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti

Kada je riječ o organizaciji slobodnih aktivnosti učenika, u svim SPIS opštinama/općinama unaprijeđena je situacija u školama. Izvan redovnog nastavnog procesa organizirane su mnoge sekcije, koje vode nastavnici škole.

Što se tiče sadržaja i infrastrukture za provođenje slobodnog vremena djece, postoje ogromne razlike između lokalnih zajednica. Te razlike se ogledaju kroz broj igrališta, sportskih terena, kulturnih institucija i sl. Uslovljene su, prvenstveno, ekonomskim resursima opština/općina.

Generalno se može reći da su djeca koja žive u sjedištima opština/općina u mnogo povoljnijem položaju nego djeca koja žive u seoskim dijelovima.

2.12 Posebne mjere zaštite

2.12.1 Djeca izbjeglice i raseljena lica

U većini zajednica ne postoji evidencija o djeci izbjeglicama i raseljenim licima. Taj podatak od škola više ne potražuju ni nadležna ministarstva za obrazovanje.

Djeca još uvijek žive sa svojim roditeljima u, takozvanom, alternativnom smještaju. U Višegradu, u 2010. godini, od upisana 103 učenika, petero ih živi u *alternativnom smještaju*. Djeca iz tog smještaja su stigmatizirana među svojim vršnjacima.

2.12.2 Maloljetnička delinkvencija

Maloljetničko prestupništvo je u porastu u većini zajednica. Međutim, u Sarajevu, u opštini/općini Novi Grad, u periodu januar-septembar 2010. godine prijavljeno je 126 maloljetnih lica zbog osnova sumnje da su izvršili 338 krivičnih djela. U poređenju sa istim periodom u 2009. godini, broj maloljetnih izvršilaca smanjen je za 88, ili 41,1%, a broj krivičnih djela koja su izvršili smanjen je za 132, ili 28,1%. Od ukupnog broja krivičnih djela izvršenih od strane maloljetnika, 232 su iz izvještajnog, a 106 iz ranijeg perioda.

U odnosu na situaciju iz prošle godine, može se primijetiti veći broj izrečenih vaspitno/odgojnih mjera prema maloljetnim počiniocima.

U sarajevskoj opštini/općini Novi Grad - izrečene odgojne mjere:

Upućivanje u disciplinski centar: 9 slučajeva

Pojačan nadzor roditelja, usvojitelja ili staratelja – 22 slučaja

Pojačan nadzor nadležnog organa socijalne zaštite: 16 slučajeva

Upućivanje u maloljetnički zatvor – 1 slučaj

Mjera: pojačan nadzor u drugoj porodici, upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojno-popravni dom, upućivanje u drugu ustanovu za osposobljavanje – nije bilo.

U Bileći je određen pojačan nadzor za osmero maloljetne djece od strane roditelja.

U Trebinju je izrečena mjera pojačanog nadzora od strane roditelja za osmero djece koja su napravila lakša krivična djela.

U Gradiški, u organizaciji Centra za socijalni rad, provode se radionice u školama za prevenciju maloljetničke delinkvencije. Maloljetni prestupnici, i oni koji su više puta ponovili prekršaj, redovno idu na savjetovanje u Centar za socijalni rad.

U svim opštinama/općinama Republike Srpske CJB u saradnji sa centrima za socijalni rad realiziraju programe prevencije maloljetničke delinkvencije. Programi se realiziraju u višim razredima osnovnih i nižim razredima srednjih škola.

U Istočnom Sarajevu u pripremi je projekat na nivou CJB na temu maloljetničke delinkvencije, to jest, prevencije maloljetničke delinkvencije. Ovim projektom će biti obuhvaćena djeca petih razreda osnovne i prvih srednje škole, zatim roditelji i nastavnici. Projekat bi trebao biti finaliziran do maja 2011. godine. U Istočnom Sarajevu je organiziran seminar u sklopu zajedničkog projekta pod nazivom „Jačanje maloljetničke pravde u Bosni i Hercegovini“. Cilj je projekta je ojačati i dati podršku strukturama koje se bave rješavanjem problema maloljetničke delinkvencije.

2.12.3 Zaštita djece od trgovine ljudima

U Bosni i Hercegovini postoji samo jedno Sklonište za djevojke-žrtve nasilja. Sklonište ima kapacitet za do deset djevojaka koje su žrtve emocionalnog, fizičkog ili seksualnog nasilja (trafficking, incest, prostitucija, silovanje...). Primarni cilj ovog projekta je obezbjeđivanje direktne zaštite djevojaka-žrtava nasilja. Namijenjeno je bosanskohercegovačkim državljanjkama starosne dobi između 12 i 18 godina. U Skloništu je djevojkama obezbjeđena psihosocijalna rehabilitacija (grupne i individualne terapije), kao i resocijalizacija (nastavak školovanja i programi, ponovno uključivanje u društveni život).

Teslić - Tokom tekuće godine od prijavljenih slučajeva seksualnog iskorištavanja maloljetnika desio se jedan slučaj dječije pornografije. U pitanju je maloljetna osoba ženskog spola.

2.12.4 Zaštita djece od ekonomskog i seksualnog iskorištavanja

Kao odgovor na problem prosjačenja, u Sarajevu je u okviru projekta Protokol o zaštiti djece koja borave na ulici otvoren Dnevni centar, a njegove usluge koristilo je oko 120 djece tokom 2010. Dnevno u njemu boravi 30-tak korisnika sa kojima rade dva psihologa i pedagoga, socijalni radnik, te asistenti, medijatori i mladi ljudi uključeni u aktivnosti na terenu.

Timovi koji rade na terenu bit će pojačani, uposlit će se novih osam socijalnih radnika, a policija će, također, pojačati svoje resurse. U narednom periodu organizirat će se sastanak i sa pravosudnim organima, kako bi se razgovaralo o mogućnosti primjene i represivne mjere (oduzimanja novca stečenog eksploatacijom rada djece).

2.12.5 Zaštita djeteta od psihoaktivnih supstanci

Prema podacima prikupljenim monitoringom prava djeteta, može se zaključiti da smo pričom o porastu broja djece koja koriste droge zanemarili problem konzumiranja alkohola i cigareta kod djece.

U Kotor Varošu, prema provedenoj anketi DevInfo tima na uzorku od 165 učenika završnih razreda osnovne škole, 59,4% ispitanika konzumiralo je alkohol, a 22, 97% cigarete.

U svih 20 zajednica nedovoljno se poštuju zakonske odredbe o zabrani točenja i prodaji alkoholnih pića i duhanskih proizvoda maloljetnicima. U odnosu na prethodni izvještajni period, stanje je bolje što se tiče isticanja ove zabrane u trgovinskim i ugostiteljskim objektima.

U sarajevskoj opštini/općini Novi Grad realizira se Program prevencije narkomanije, za koji je zadužen Interresorni tim imenovan od strane načelnika Opštine/Općine. Okosnicu programa čini edukacija učenika osnovnih i srednjih škola, prosvjetnih djelatnika, socijalnih radnika, policije i roditelja, a sve putem organiziranih seminara. Dio Programa namijenjen je finansijskoj podršci radu

terapijskih zajednica, na čijem se staranju nalaze apstinenti sa područja opštine/općine, te provođenje istraživanja u osnovnim i srednjim školama, kao i među roditeljima. Istraživanjem se nastoji doći do egzaktnih pokazatelja o eventualnom spuštanju dobne granice novih konzumenata opojnih sredstava, iznalaženjem najkvalitetnijeg načina zaustavljanja takvog trenda, te uključivanja velikog broja građana u borbu protiv bolesti ovisnosti od droga.

3. PREPORUKE NEVALADINIH ORGANIZACIJA

Banja Luka

- Kada je riječ o postojanju budžeta za djecu i mogućnosti da se prate sredstva koja se izdvajaju za zbrinjavanje djece sa onesposobljenjem do 15 godina, postoji napredak u lokalnoj zajednici, ali mora se raditi na tome da i ostale strukture sistema u cijeloj državi i za sve potrebe djece imaju tačnu liniju budžeta koja se može pratiti, kao i veću transparentnost budžeta.
- U zaštiti djece i lica sa invaliditetom neophodno je, donošenjem jedinstvenog zakona o zaštiti svih osoba sa invaliditetom (bez obzira na uzrok nastanka invalidnosti), riješiti pravnu regulativu, jer ukoliko se to ne uradi - problem diskriminacije i dalje neće biti riješen. Prema postojećim propisima, ratni vojni invalidi i civilne žrtve rata imaju povoljniji položaj od invalida sa stečenim ili urođenim invaliditetom.
- Iako organizacije koje po svojim programskim aktivnostima djeluju u pravcu zaštite djece i lica sa invaliditetom, te preuzimaju značajan dio socijalnih djelatnosti države i daju aktivan doprinos u izgradnji demokratskih procesa društva, iako u Strategiji za unapređenje društvenog položaja lica sa invaliditetom stoji da je potrebno jačati nevladin sektor koji se bavi problemima djece i lica sa invaliditetom, utisak je da ovaj sektor država guši, jer su sredstva za rad ovih organizacija od početka 2009. godine umanjena za 50%. u odnosu na prethodnu.
- Za uspješniji rad i poboljšanje položaja djece sa smetnjama u razvoju, neophodno je kadrovski ojačati institucije defektolozima i dječijim neurohirurzima.
- Uvesti registar neurorizične djece i postojeće programe Fonda dječije zaštite RS proširiti.

Bijeljina

- Potrebno je osnovati ustanovu za dnevni boravak djece sa smetnjama u razvoju a koja su i socijalno ugrožena, te povećati iznose dječijeg dodatka i ostalih vidova novčane pomoći.

Bugojno

- Potrebno je usaglasiti zakone na svim nivoima.
- Nastavak rada DevInfo tima i uspostavljanje jedinstvene baze podataka.

- Osigurati značajnija finansijska i materijalna sredstva za socijalno ugrožene porodice sa više djece.
- Osigurati finansijska sredstva za rad sa djecom sa posebnim potrebama.
- Raditi na boljoj međusektoralnoj saradnji (nema podrške zdravstvenog i privatnog sektora).
- Formirati opštinsku/općinsku Komisiju za pitanja dječijih prava i dječije zaštite na lokalnom nivou.
- Osigurati edukaciju stručnog kadra, roditelja i djece.
- Zdravstvene i socijalne institucije trebaju razviti preventivne programe.

Gradiška

- Osigurati bolju informiranost roditelja u ruralnim područjima opštine/općine o pravima djeteta i načinima ostvarenja tih prava.
- Educirati roditelje o njihovim odgovornostima i obavezama prema djeci.
- Inspekcijski organi i MUP bi trebali češće kontrolirati poštivanja i provođenja Zakona o zabrani točenja alkohola maloljetnicima, kao i prodaju duhanskih proizvoda, a prekršitelje ovog Zakona sankcionirati većim kaznama, pa i zabranom rada.
- Centar za socijalni rad i Opština/Općina bi trebali ostvariti bolju saradnju sa nevladinim organizacijama koje se bave pravima djece, kao i o aktivnostima koje se povremeno dešavaju na području Opštine/Općine Gradiška.

Livno

- Institucije koje rade s djecom moraju povećati svoje kapacitete i dobiti veća materijalna sredstva, jer su trenutno limitirani u svom radu.
- Formirati bazu podataka o djeci na lokalnom nivou.
- Osigurati provođenje donesenih zakona.
- Osigurati bolju saradnju institucija i organizacija koje rade sa djecom.
- U poboljšanje situacije za djecu u zajednici trebaju se više uključiti i nevladine organizacije.

Kotor Varoš

- Centar za socijalni rad mora utvrditi broj djece koja žive ispod socijalnog minimuma, a ne da daje slobodne procjene i da, u skladu sa utvrđenim stanjem, poduzima mjere da im pomogne.
- Potrebno je osigurati medijsko predstavljanje svih aktivnosti koje se organiziraju za dobrobit djece, kako bi svi u zajednici bili informirani i imali šansu uključiti se.
- Trebalo bi uvesti veći broj edukativnih programa za profesionalce koji rade u institucijama sa djecom.
- Više pažnje posvetiti informiranju djece o njihovim pravima i načinima ostvarenja tih prava.
- Informacije koje su dostupne kroz DevInfo bazu i pored toga što su javne i dostupne svima, treba distribuirati svim relevantnim institucijama, ustanovama, organizacijama i široj društvenoj zajednici.

- Ostvariti povezivanje sa drugim organizacijama iz cijele BiH koje se bave pitanjima dječijih prava, zbog prikupljanja primjera dobre prakse i sprovođenja najboljih i najkvalitetnijih programa koji su se pokazali djelotvorni u drugim lokalnim zajednicama

Prijedor

- Lokalne vlasti bi trebale izdvajati značajnija sredstva za socijalne potrebe stanovništva, jer su potrebe mnogo veće.
- Lokalna zajednica bi trebala izdvojiti više sredstava za potrebe učenika specijalne škole, to jest, za formiranje dnevnog centra u kojem bi provodili vrijeme, kako učenici koji trenutno pohađaju ovu školu, tako i učenici koji su je završili.
- Trebalo bi se više pažnje posvetiti stvaranju boljih uslova za zasnivanje porodice i povećavanju nataliteta, te povećati iznos dječijeg doplatka koji sad iznosi 45KM za drugo, 100KM za treće i 45KM za četvrto dijete, a koji su već godinama isti. Trebalo bi, također, raditi na tome da se redovno isplaćuju naknade za porodijsko odsustvo, koje sada kasne i po godinu dana.
- Naročitu pažnju treba posvetiti zaštiti maloljetnih lica u predizbornim kampanjama, jer postoje druga područja na kojima se mogu dobiti bitke za vlast, bez da se ugrozi dječije pravo na privatnost.
- Neophodno je raditi i dalje na uspostavljanju jedinstvene baze podataka o djeci na nivou lokalne zajednice.

Novi Travnik

- Neophodno je uložiti sve raspoložive snage u zajednici kako bi se djeci zabranio pristup kladionicama, zabranilo točenje alkohola i kupovina duhanskih proizvoda.
- Potrebno je uvesti individualizirane programe za djecu sa smetnjama u razvoju u srednjoškolskom obrazovanju.

Trebinje

- Raditi na boljoj koordinaciji svih aktera uključenih u sistem inkluzivnog obrazovanja.
- Osigurati učenicima završnog razreda osnovne škole stručnu pomoć pri izboru zanimanja.
- Analizirati uzroke zbog kojih sve više učenika napušta srednjoškolsko obrazovanje.
- Stimulirati nevladine organizacije da razvijaju alternativne programe za djecu i njihovu zaštitu.
- Sudovi trebaju biti efikasniji u procesu razvoda brakova.
- Osigurati veće i kvalitetnije uključivanje djece u medije.
- Poboljšati kvalitet svih oblika zdravstvene zaštite.
- Definirati rad DevInfo timova.

Stolac

- Odrasli trebaju omogućiti zajedničke sastanke za vijeća učenika i nastavnike škole koja radi po bošnjačkom i škole koja radi po hrvatskom programu, te da se organiziraju neki zajednički seminari i kreativne radionice.
- Potrebno je izvršiti obuku menadžmenta i uposlenih u školama o pravima djeteta i diskriminaciji nad djetetom, te uraditi pravilnik po tom pitanju.
- Uspostaviti bolju saradnju škole i roditelja.

Sarajevo, Novi Grad

- U narednom periodu potrebno je u većoj mjeri ispitivati potrebe i očekivanja djece, te ih uključiti u procese odlučivanja o pitanjima od posebnog interesa za njih.
- Potrebno je zakonsku regulativu na svim nivoima uskladiti sa Evropskom socijalnom poveljom.
- Ujednačiti evidenciju o djeci prema jednako definiranim starosnim skupinama.
- Definirati mehanizme saradnje svih institucija za brigu o djeci, vertikarno i horizontalno.
- Pojačati rad socijalne službe ili zaposliti socijalne radnike u obrazovnim ustanovama.
- Posebnu pažnju posvetiti predškolskom odgoju i obrazovanju, obezbijediti obuhvat djece predškolskog uzrasta, posebno na desnoj strani Općine koja je slabije razvijena, i obuhvat školske djece produženim boravkom.
- Uvesti restriktivnije mjere u slučajevima površnog, nestručnog i neodgovornog odnosa prema djeci i posebno u slučajevima ustanovljenog kršenja prava djeteta.
- Unaprijediti zdravstvenu zaštitu širenjem mreže objekata, upošljavanjem dovoljnog broja zdravstvenih radnika i podizanjem nivoa zdravstvene zaštite.
- Podržati i učestvovati u podizanju kvaliteta stručnog usavršavanja zdravstvenog i nastavnog osoblja.
- Poboľšanjem zdravstvene zaštite i jačanjem povezanosti zdravstvenih i obrazovnih ustanova smanjiti izostajanje učenika sa nastave.
- Prenijeti neke ovlasti u odgoju i obrazovanju na nivo Opštine/Općine.

Višegrad

- Sa pravima djeteta treba upoznati sve aktere koji rade sa djecom ili su u bilo kakvom kontaktu (roditelji, prosvjetni radnici, zdravstveni radnici, policajci, socijalni radnici i državni službenici)
- Uspostaviti saradnju vladinih organizacija i nevladinih institucija, u cilju podizanja svijesti javnosti (posebno roditelja i osoba koje rade sa djecom) o problematici ostvarivanja dječijih prava.
- Stvoriti zakonodavne i druge preduslove da bi se pomoglo u ostvarivanju prava djece.

- Raditi agresivnije kampanje protiv alkoholizma i pušenja (ovi poroci su ostali u drugom planu zbog problema sa drogama).
- U budućnosti bi trebalo koristiti nepotpuno usvajanje kao efikasan način zaštite djece ometene u porodičnim prilikama. Radi se o oduzimanju ili ograničavanju roditeljskih prava kao preduslov za ovaj vid zaštite djece, a potencijalnih usvojitelja ima.
- Pružanje podrške i materijalne pomoći porodicama koje žive u oskudici, kao i izraditi program namijenjen najsiromašnijim porodicama i porodicama gdje nijedan roditelj ne radi, kako bi se i ovoj djeci zagarantiralo pravo na osnovne životne potrebe.
- Aktivnije uključivanje medija u promociju dječijih prava. Mediji mogu imati veliku ulogu u podizanju svijesti o pravim djeteta, ali to moraju raditi profesionalni i educirani novinari.

Bileća

- Uskladiti izbor zanimanja u srednjim školama sa zakonom o srednjoškolskom inkluzivnom obrazovanju.
- U sklopu jedne od osnovnih škola mora se otvoriti jedno odjeljenje kako bi se mogla uključiti djeca sa umjerenim mentalnim smetnjama.

Istočno Novo Sarajevo

- Obezbijediti što više programa i projekata za djecu sa smetnjama u razvoju, koji bi bili finansirani od strane ministarstva ili međunarodnih organizacija.
- Potrebno je organizirati specijalne programe rehabilitacije djece sa smetnjama u razvoju.
- Razvijati što veći broj aktivnosti radi socijalne integracije djece sa onesposobljenjem.
- Neophodno je da se lokalna zajednica bavi ključnim problemima, a da joj NVO bude saradnik u tome (a ne obratno).
- Raditi na poboljšanju inkluzije u školama.
- Osnovati dnevni centar za djecu koja ne mogu biti uključena u redovno školstvo.
- Animirati veći broj školske djece da učestvuju u realizaciji i pripremi radio i tv. emisija za djecu.
- Organizirati zdravstvene kampanje o reproduktivnom zdravlju, a naročito sa maloljetnim osobama.
- Posvetiti više pažnje vršnjačkom nasilju i raditi na njegovoj prevenciji. U slučaju pojave prvih znakova nasilja nad djecom od strane vršnjaka, nastavnika ili roditelja, potrebna je što brža reakcija, posebno stručnog tima u školi.
- Organizirati programe prevencije i edukacije o zlostavljanju i zanemarivanju, koji bi se sprovodili u Centru za socijalni rad.
- Pojedinci i institucije trebaju više računa povesti i omogućiti djeci da što kvalitetnije provode svoje slobodno vrijeme, kako bi se djeca sklonila sa ulica.

- Realizirati što veći broj kampanja o štetnosti droge i drugih opojnih sredstava, kao i veći broj kampanja u borbi protiv alkoholizma.
- Organizirati programe prevencije od seksualnog iskorištavanja, edukacije o spolnosti, zloupotrebi spolnosti.
- Obezbijediti specifične obuke za policiju iz oblasti prava djeteta i komunikacije sa djecom, a posebno o prvom kontaktu maloljetnika sa policijom.

Laktaši

- Osigurati mjere poticanja međunarodne saradnje i razmjene materijala iz različitih kulturnih, nacionalnih i međunarodnih izvora.
- Obezbijediti uslove za otvaranje Centra za rehabilitaciju i mentalno zdravlje, kao i Dnevnog centra za djecu ometenu u psihičkom i/ili fizičkom razvoju.
- Razraditi programe zajedničke edukacije roditelja i djece o pravu na slobodu opredjeljenja u vezi sa izučavanjem vjeronauka, kojom bi se roditeljima i djeci pružila podrška o ostvarivanju tog prava i skinula stigmatizacija po pitanju vjeroispovijesti.
- Osigurati više mogućnosti uključivanja samih učenika u rad škola, preko Savjeta učenika, animirati i aktivirati roditelje da postanu članovi Vijeća roditelja, te da se i oni na taj način aktivnije uključe u rad škola.
- Osigurati više zajedničkih aktivnosti kojima bi za cilj bilo smanjivanje netrpeljivosti učitelja, nastavnika, djece i roditelja.
- Osigurati više kulturnih aktivnosti za provođenje slobodnog vremena djece i mladih, a posebno djece sa smetnjama u razvoju, kako bi se potakla njihova socijalna integracija.
- Osmisliti i realizirati kampanju koja bi bila usmjerena na mogućnosti prenamjene opštinskih/općinskih prostora u prostore za provođenje slobodnog vremena djece i mladih.
- Realizirati kampanju kojom bi naglasili položaj manjina, njihovih prava i potreba u lokalnoj zajednici.

Sanski Most

- Raditi na primjeni usvojenog zakona o dječijem dodatku za porodice koje na to imaju pravo.
- Spriječiti prosjačenje djece.
- Djeci iz socijalno ugroženih porodica obezbijediti besplatne udžbenike i pribor za školu.
- Obezbijediti djeci sa posebnim potrebama besplatan odlazak na kategorizaciju u Bihać.
- Boriti se protiv zloupotrebe djece u političkim kampanjama.
- Neophodno je riješiti problem prevoza djece sa posebnim potrebama koja trebaju nastaviti školovanje u Prijedoru.
- Obezbijediti sredstava za platenik, u kojem bi se provodila radna terapija djece sa smetnjama u razvoju.
- Raditi na proširenju tima za rad sa djecom sa posebnim potrebama.

- Potrebno je više rada i stručne pomoći za djecu u pedagoškoj zajednici.
- Tražiti mogućnost formiranja savjetovališta za roditelje.
- Utjecati na promjenu programske šeme „Radio Sane“, da se emitiraju emisije o djeci, njihovim uspjesima i savjetodavne/edukativne emisije o pravima i obavezama djece.
- Organizirati edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavnike na temu uvažavanja različitosti, tolerancije, rješavanja sukoba, životnih vještina itd.
- Više raditi na uzrocima povećanog broja loših ocjena, vaspitne zapuštenosti, maloljetničke delinkvencije, velikog broja izostanaka djece sa časova redovne nastave, konzumiranja alkohola i narkotičkih sredstava i pušenja

Teslić

- Obezbijediti minimum zdravstvene zaštite za svu djecu.
- Uvezivanjem različitih sektora u društvu i podizanjem svijesti građana poboljšati kvalitet života djece sa posebnim potrebama.
- Poboljšati kulturni sadržaj na području Opštine/Općine
- Obezbijediti kontinuirane edukacije djece i mladih na teme koje su aktuelne, kao i prisutne probleme.
- Obezbijediti pristup terenima i prostorima za sport i rekreaciju svoj djeci.
- Poboljšati rad Centra za mentalno zdravlje u Domu zdravlja

Vareš

- Potrebno je aktivirati se na stvaranju programa prevencije ovisnosti, maloljetničke trudnoće, seksualnog nasilja, nasilja u porodici i maloljetničke delinkvencije.
- Potrebno je aktivirati ponovo Komisiju za djecu i mlade, ali na način da ne bude ispolitizirana i da postoji samo na papiru.
- Potrebno je donijeti budžet za djecu i ostala nenamjenska sredstva za dječije projekte.
- DevInfo tim više angažirati, budući da su podaci kojima raspolažu zastarjeli i nepotpuni.
- Vladine i nevladine organizacije koje rade sa djecom trebaju povećati svoje kapacitete, potrebno je više educiranog kadra i više projekata u različitim segmentima, a i jedni i drugi trebali bi se više volonterski uključiti za dobrobit zajednice.
- Potrebno je uz pomoć NVO, škola i Općine fokusirati se na pomoć djeci u ruralnim krajevima, kako bi dobili adekvatne sadržaje i vannastavne aktivnosti.

Novi Grad

- Potrebno je više senzibilizirati društvo za probleme manje bogatih, siromašnih, djece sa smetnjama u razvoju, djece iz višečlanih porodica.
- Zajedničkim radom lokalnih vlasti, socijalnih ustanova, NVO sektora, mladih, obrazovnih ustanova i policijskog sektora pokušati kroz razne

projekte obezbijediti sredstva za tehničku opremu obrazovnih i rehabilitacijskih ustanova.

- Neophodno je formirati jedinstvenu bazu podataka o trenutnom kvantitativnom i kvalitativnom stanju i položaju djece i omladine na području Opštine/Općine.
- Informirati djecu o njihovim pravima, primjerima iz iskustva i aktivno raditi na unapređenju prava djeteta kroz podizanje njihove zaštite, putem medijskih promocija, raznih debata, predavanja, radioemisija.
- Organizirati razne vidove podrške i pomoći u cilju rehabilitacije i socijalne integracije djece sa određenim problemima.
- Potrebna su veća sredstva neophodna za nesmetan rad klubova i sportskih organizacija. Potrebno je, također, aktivirati stručno sportsko osoblje u rad sa djecom od ranog uzrasta.
- Neophodno je više raditi na edukaciji, jačanju, prepoznavanju i korištenju pruženih šansi, zajedničkom nastupu svih relevantnih faktora (lokalne vlasti, socijalnih ustanova, obrazovnih ustanova, medija, NVO sektora...).

Srebrenica

- Potrebno je više raditi na koordinaciji i partnerstvu između NVO i vladinih institucija u našoj sredini, zbog unapređenja ostvarivanja dječijih prava.
- Zalagati se za dobijanje prostora na lokalnom radiju za praćenje i izvještavanje o dečijim inicijativama i događanjima iz sfere dječijih prava i života djece u Srebrenici.
- Potrebno je više animirati roditelje za postojeće edukativne programe koje realiziraju lokalne nevladine organizacije, sa ciljem poboljšanja stanja u porodičnom okruženju.
- Neophodno je organizirati edukaciju nastavnog i obrazovnog kadra u školama Srebrenice.
- Neophodan je program prevencije i saniranje posljedica konzumiranja psihoaktivnih supstanci, te alkohola i duhana od strane djece i omladine, uz uključivanje svih lokalnih aktera u ovaj proces.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

- Broj djece koja žive u siromaštvu u svim zajednicama je u porastu.
- I dalje postoji veliki debalans između zakonom propisanih i realno ostvarivih prava djeteta.
- Ne postoje budžeti za djecu ni na jednom nivou vlasti.
- Potrebno je i dalje raditi na uspostavljanju baza podataka o dječijim indikatorima u lokalnim zajednicama, sa naglaskom na unapređenje rada DevInfo timova tamo gdje su osnovani.

- Djeca su u svim sredinama izložena diskriminaciji prema mjestu stanovanja, jer se većina njihovih prava ostvaruje na lokalnom, odnosno kantonalnom nivou.
- Proces socijalne inkluzije je tek započet, a iskustva iz 20 opština/općina koje su uključene u projekat ohrabruju.
- Uključivanje djece sa smetnjama u razvoju u obrazovni sistem, uprkos određenom napretku, prati mnogo problema. Oni se, pored kadrovskih nedostataka i stavova neprihvatanja, odnose i na tehničke prepreke.
- Sve vrste nasilja nad djecom su u porastu. Posebno brine porast nasilja i među samom djecom. Seksualno zlostavljanje djece i trgovina djecom su također u porastu. Zabrinuti smo jako niskim zatvorskim kaznama koje dobijaju seksualni zlostavljači za svoja zlodjela.
- Maloljetnička delinkvencija bilježi porast u svim zajednicama, ali se smanjuje broj teških krivičnih djela. Primjetan je porast izrečenih alternativnih mjera prema maloljetnim počiniteljima.
- Sva djeca, bez obzira na zakonsku obavezu, ne završavaju osnovnu školu. Postoje dobri primjeri lokalnih vlasti da škola bude dostupna svoj djeci.
- Nevladine organizacije još uvijek nisu partneri vladinom sektoru. Postoji ogromna razlika u broju nevladinih organizacija, njihovom kapacitetu, raznolikosti i kvalitetu programa između velikih i malih opština/općina.
- Odnos medija prema izvještavanju o djeci nije se značajno promijenio. Iako većina elektronskih medija obavještava gledatelje o sadržajima neprimjerenim djeci, izbor emisija i programske šeme nisu u najboljem interesu djeteta.
- Djeca su i dalje taoci političke situacije u zemlji, što dokazuju pojave podijeljenosti usluga i servisa za djecu po nacionalnoj osnovi. Djeca nemaju dovoljno dobrih primjera među odraslim, niti povoljnih prilika za učenje tolerancije i uvažavanje različitosti.
- Pravo djece na participaciju formalno postoji, ali u praksi se ostvaruje vrlo sporo.